

PRÚDY IDEOVEJ MODERNY
(K 100. výročiu revue *Prúdy*)

VLADIMÍR BAKOŠ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

BAKOŠ, V.: Currents of Intellectual Modernism (100th Anniversary of the Foundation of the Journal *Prúdy*)
FILOZOFIA 64, 2009, No 10, p. 913

The journal *Prúdy* (1909 – 1914; 1922 – 1938) served the liberal-democratic part of the Slovak intelligentsia as a platform for promoting Masarykian ideology. The young intellectuals grouped around it were familiar with the progressive thinking of that time and promoted the positivist realistic attitude and world-view. Similarly to Czech intellectuals the Slovak adherents of Masaryk contributed to introducing the rational approach, the principle of criticism and other progressive trends in Slovak cultural milieu. The journal offered the place for discussing the burning political and social, as well as cultural and scientific issues. Although the journal was not a purely theoretical one, many of the authors contributed considerably to the philosophical (S. Štúr) and sociological (A. Štefánek) debates.

Keywords: Slovak journal *Prúdy* – Masarykism – Sociologism – Positivist-Realistic Philosophy

Motto: „*V spore medzi autoritou a svobodom bádania, medzi zjavením a skúsenosťou, rozumom, medzi tajomstvom a problémom, medzi neomylnosťou a pravdepodobnosťou, medzi tradíciou a kritikou, medzi subjektívnosťou a objektívnosťou, čo je práve podstatou sporu medzi mýtom a vedou, moderný človek postaví sa na stranu vedy*“ (B. Pavlů, 1911).

I. Predprevratová etapa

Tribúna slovenských masarykovcov. V prvom decéniu dvadsiateho storočia sa časť mladej slovenskej inteligencie zoskupila okolo časopisu *Prúdy* (s podtitulom „revue Mladého Slovenska“),¹ ktorý sa stal plnohodnotným nástupcom *Hlasu*. Ako „voľná tribúna“ mali dávať priestor mladým, ktorí sa usilovali zasahovať aktívne do slovenského spoločenského a kultúrneho života a chceli v slovenskom prostredí presadzovať rodiacu sa ideovú modernu, a združovať ich. Istú ideovú nejednotnosť a nevykryštalizovanosť postrehol V. Šrobár, ktorý im vytýkal neurčitost' a kompromisnosť, keďže chceli vyhovieť „obom veľkým prúdom európejského myslenia nášho veku – konservatizmu i pokroku“. Tieto protikladné ideovo-politické smery podľa neho nemožno zmieriť. „Previesť

¹ Prvý ročník začal vychádzať v novembri 1909 v Budapešti. Redakčný výbor (ktorý sa dopĺňal, resp. rozširoval) spočiatku tvorili: právnik I. Markovič a J. Medvecký, novinár B. Pavlů, teológovia a básnici V. Roy a M. Rázus, novinár K. Hušek. K vedúcim postavám patrili tiež právnik J. Slávik, redaktor F. Votruba a ďalší (k zloženiu redakcie pozri tiež [4], 518).

synthesu na poli obrovského zápasu medzi zpiatočníctvom a pokrokom nepodarilo sa dosiaľ ani veľikým mysliteľom-filosofom, nieto ešte mladíkom, ktorí sa učia abecedu filozofie.“ Mladí si mali ujasniť vlastné smerovanie; možnosti voľby videl medzi cestami, ktoré vedú „zpiatočníctvom ku klerikalizmu a či vývojom k pokroku. Tretej cesty pre mládež niet“ ([23], 49 – 51). Teoretické články, ktoré pokrývali tak oblasť národnopolitického a ideového prúdenia doby, ako aj kultúrne (najmä literárne) súvislosti, publikovali na stránkach *Prúdov* najmä B. Pavlů, V. Šrobár, A. Štefánek, ako aj P. Bujnák, F. Votruba a ďalší.

Je charakteristické, že zároveň s uvedomelým nadväzovaním na programové úsilie hlasistov prúdisti akceptovali tiež jednoznačnú ideovú závislosť od českého politického, ako aj myšlienkového a ideologického prúdenia: Naďalej popularizovali aj Masarykove náhľady.² Už v prvom ročníku *Prúdov* vykladal B. Pavlů jeho filozofické, náboženské, sociálne a etické názory. „Treba k Masarykovi znovu a znovu sa vracat’“, zdôrazňoval, pričom on sám chcel čeliť nesprávnej interpretácii jeho náhľadov na Slovensku ([17], 105 – 111). Priestor na stránkach tejto revue dostali aj niektoré Masarykove práce a prednášky (napr. o probléme malého národa [16]).

Kontrapozícia romantizmu a realizmu. Najobľúbenejším a všeobecne používaným „dualizmom“ prúdistov bola anatéma citovosti a rozumovosti, romantizmu a realizmu. Tak vo vzťahu k minulosti, ale i k súdobým problémom slovenského života uvádzali, že „hlavná chyba bola v prevahe citu nad rozumom, viery nad vedou, špekulácie nad empiriou, romantizmu nad realizmom, samovlády nad ľudovládou, východu nad západom, konzervativizmu nad pokrokom“ ([19], 17). Proti romantizmu kládli racionalizmus, avšak skôr než o teoretické, logicky zdôvodnené ratio išlo o „zdravý ľudský rozum“, t. j. o akési prirodzené racionalistické, reflexiou neprehíbené a neproblematizované stanovisko.

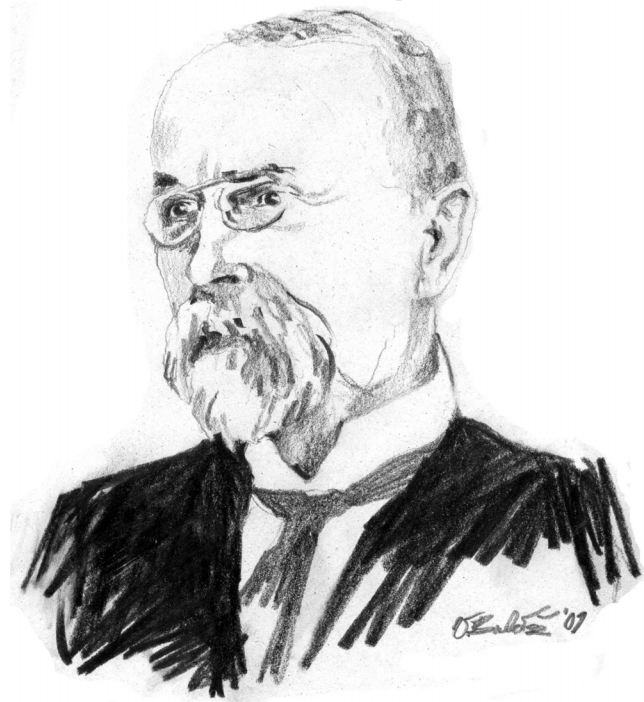
Ako protiváhu myšlienkovvej tradícii sa usilovali deklarovať niektoré postuláty novovekého racionalizmu a popularizovať princípy vedeckého myslenia. Vymedzovali sa osobitne voči štúrovskému romantickému idealizmu. Štúrovcom vytýkali nielen teoretickú apriórnosť, nedostatok kritickosti, empirie a reálnej skúsenosti, ale aj nedostatok reálneho prakticismu. Slovenský kultúrny život bol podľa nich od doby štúrovej generácie poznačený romantizmom, ktorý ovplyvnil nielen vedeckú a literárnu, ale aj hospodársku a politickú činnosť. V úsilí prekonať ideový základ tradičného slovenského národovectva odmietli prúdisti (obdobne ako už predtým hlasisti) hegelovstvo. Vplyv Hegelovej filozofie na štúrovcov nepovažovali za priaznivý zásah do slovenského kultúrneho vývinu. Závislosť od hegelovského „hyperidealizmu“ vyvolala u slovenskej inteligencie sklon „mysliet’ v dialektických formách na základe apriórnych súdov a nekontrolovať svoje úsudky empiriou“ ([19], 6).

Ich kritika romantizmu a hegelovstva (ktoré nemožno bezvýhradne stotožňovať ako synonymá, čo sa prevažne dialo v hlasisticko-prúdistickej kritike slovenského romantiz-

---

² Na Slovensku našli odozvu viaceré Masarykove práce: *Česká otázka, Naše nynější krize* (1895), ale aj jeho revue *Naše doba*. Pôsobil tu aj prostredníctvom *Hlasu*, ktorý uverejnil niektoré jeho práce: *Jak pracovat?* (*Hlas* I – II, 1898 – 1900), ďalej: *Ideály humanitní* (výňatky) (*Hlas* V, 1903), *O náboženstve* (*Hlas* VI, 1904), jeho kritiku Vajanského románu *Kotlín* (pretlačená z *Našej doby*, *Hlas* IV).

mu) ani ich „revízia“ štúrovského ideového programu však nebola dôsledná. Nepochopili pozitívny dosah osvojenia si hegelovstva v danej vývinovej etape na Slovensku. Ich kritizmus a prehodnocovanie ideových tradícií sčasti skĺzlo do prílišnej negácie bez poskytnutia adekvátneho východiska, resp. teoretického rozvinutia nastolených problémov.³

T. G. Masaryk

ideovo-teoretickej platformy vlastného smerovania. Ich realizmus tak zostával teoreticky nerozvinutý, viac-menej v podobe noeticky neproblematizovaného postoja „zdravého rozumu“. Pozitívnu črtou bolo to, že takýto postoj sa vymedzoval v opozícii voči neracionálnym prístupom k svetu, k svetovému a životnému názoru založenému na viere a iracionálnych presvedčeniach.

Otvorenosť ideovej moderne. Prúdisti sa usilovali dať slovenskej duchovnej kultúre a spoločenskému životu nové impulzy ich napojením na moderné európske ideové

Do kontrapozície voči takto interpretovanému romantizmu kládli slovenskí masarykovci *realizmus* ako program. Nad abstraktnú špekulatívnu povýšovali empirickú, reálnu skúsenosť. Teoretické premisy masarykovského realizmu však skôr parafrázovali, ako rozvíjali. Sotva mohli vidieť svoje „poslanie“ v oblasti teoretickej reflexie, a to nielen preto, že sa vedome odvrátili od abstraktného idealizmu „štúrovstva“, ale najmä preto, že chceli založiť život slovenskej spoločnosti na moderných základoch, čo si vyžadovalo úplne odlišný základ, o ktorom sa domnievali, že ho našli „už hotový“ práve v masarykizme. Recepciou masarykovského ideového programu suplovali absenciu prehlbenejšej

³ Ako (už dávnejšie) výstižne napísal kritik Michal Chorváth: „Ich slabosť je v tom, že princípy ich práce sú napospol z druhej alebo tretej ruky a že sú medzi sebou často nesúrodé. Kritiku prehnela táto generácia často až do nihilizmu (Meakulpínsky) a vôbec chýba im jasnejšie historické a filozofické povedomie (ich systém je skôr morálny ako filozofický alebo filozoficko-historický)“ ([5], 276).

prúdenie.⁴ Do slovenského života chceli vnášať to, čo bolo charakteristické pre európsku modernitu od jej novovekých počiatkov: koncept racionality, t. j. racionality metód myslenia a postupov pri zvládaní ľudských a spoločenských problémov, ďalej dôveru vo vedu, presvedčenie o stálom pokroku a o legitímite demokracie ako optimálneho spôsobu používania moci.⁵ Uvedomovali si význam vzdelávania, hospodárskej osvety a potreby spoločenských demokratických premien v záujme úspešnosti samotného národnoemancipačného zápasu. Inteligencia združená okolo *Prúdov* čerpala z rozličných ideových zdrojov európskej proveniencie. Táto okolnosť nebola iba prejavom receptívnosti, ale aj vyjadrením potrieb domáceho duchovného života, nevyhnutnosti reagovať na aktuálne otázky doby. Prúdisti sa orientovali na západoeurópsku kultúru (pričom cesta do Európy viedla predovšetkým cez Prahu), ale blízky im bol aj neoslavizmus (ako program hospodárskej a kultúrnej spolupráce slovanských národov), čo bolo výrazom vedomého úsilia prekonať ideovú izolovanosť slovenského duchovného života. Ich uvedomelá snaha otvoriť sa svetu, vykročiť z tradičného slovenského provincializmu sa však na Slovensku nestretávala iba so súhlasom, ale narážala aj na ostrú, odmietavú kritiku. Prúdisti boli pre svoje „západníctvo“ objektom ostrej kritiky. Pokrokári čerpali z ideového dedičstva toho prelomu, ktorý sa odohral v európskej filozofii a vede v poslednej tretine minulého storočia. Bolo to obdobie silných pozitivisticko-scientistických tendencií, ktoré boli výsledkom rozmachu prírodovedeckého poznania. Odvrat od abstraktnej špekulácie, apriorizmu racionalistickej systémovej filozofie prebiehal na jednom póle ako aktualizácia iracionalizmu, vitalizmu, filozofie života a pod., ale na druhom póle stále pretrvávala snaha o vedeckosť myslenia na báze empirizmu, ako aj na báze metód a poznatkov prírodných vied. Aj prúdisti si uvedomovali význam tohto trendu, keď „z tej metafyzickej výšky pozornosť obrátila sa nadol k životu skutočnému. Miesto duchovných vied začali prekvitať vedy reálne, miesto filozofie zaujali prírodné vedy. Abstrakcia prestala a na celom vedeckom poli udomácnila sa indukcia, ktorá do ohľadu brala v prvom rade zjavy prírodné“ ([2], 8). Vzhľadom na vývinový posun a slabšiu rozvinutosť imanentnej vedeckej a filozofickej tradície u nás na Slovensko sa uvádzali uvedené ideové tendencie na sklonku či na prelome storočia.

Prúdisti sa už počas vysokoškolských štúdií oboznamovali s názormi významných postáv klasického pozitívizmu A. Comta a H. Spencera. Aj tu im bol sprostredkovateľom Masaryk, jeho prednášky a diela. Aktuálne podoby pozitívizmu (empiriokriticizmus, machizmus) im zrejme neboli známe, čo je napokon pochopiteľné, keďže problematika filozofie nebola v centre ich záujmu. Prúdisti na stránkach svojej revue stručne informovali aj o udalostiach súčasného filozofického života.⁶ Aktívny tu bol najmä estetik Pavel Bujnák, ktorý vo svojich estetických štúdiách oboznamoval slovenskú verejnosť s názormi H. Taina,

---

⁴ Prostredníctvom *Prúdov* sa do kontextu európskej modernej literatúry uvedomele zapojila aj slovenská literatúra; *Prúdy* sú tak oprávnené označované za generačný časopis *slovenskej moderny* (porov. [14], 34 – 35).

⁵ Ide o viac-menej všeobecne prijímané charakteristiky moderny. Porov. ([45], 8 a n.).

⁶ Informáciu o priebehu a prednáškach štvrtého medzinárodného filozofického kongresu v Bologni r. 1911, na ktorom „viedla prvé slovo francúzska filozofia: Bergson, Boutroux, Durkheim“ a ktorému predsedal O. Külpe, priniesli *Prúdy* II, 1911, č. 7.

J. M. Guyaua, ako aj H. Spencera, W. Jamesa, G. T. Fechnera, W. Wundta, T. Ribota a ďalších.

Významná bola ich propagácia vedeckého prístupu ku skutočnosti, čo pre nich znamenalo predovšetkým *čisto rozumový* prístup ku skutočnosti. Táto dôvera v rozum a vedu, stavajúca na predpoklade možnosti racionálneho poznania sveta i jeho usporiadania a ďalšieho vzostupného vývinu, bola spätá s ich realistickým gnozeologickým optimizmom. Pokrokári jednoznačne vyzdvihovali racionalistické vedecké myslenie, keďže veda odmieta každá „pravdu“, ktorá sa nedá dokázať. Vedecké myslenie vyžaduje opierať sa o empiriu, zákony myslenia, možnosť zdôvodnenia a dokázateľnosť tvrdení. Tieto postuláty boli súčasťou úsilia o „spozemštenie“ svetového a životného názoru a znamenali vo vtedajšom ideovom prúde na Slovensku značný prínos. Myslenie, ktoré nepotrebuje autoritu okrem autority rozumových dôkazov a kritickosti, stavali proti svetovému názoru založenému na viere, autorite a tradícii. Možnosť prekonania sporu vedy a viery, tejto typicky osvietenскеj antinómie, videli v ich zmierení, resp. v želanej syntéze vedy s náboženstvom, vzdelanosťou s mravnosťou. Takúto syntézu vedy a viery, teizmu a moderného vedeckého svetového názoru videli v Masarykovej synergickej filozofii. Náboženstvo budúcnosti či „pravdy a dobra“ niektorí nachádzali v Tolstého kresťanskom panteizme. Domnievali sa, že je možné zmieriť moderný vedecký svetový názor s náboženským presvedčením, akcentujúc jeho emocionálny, a predovšetkým etický aspekt. Ich programový, aktivistický realizmus sa tak ambivalentne rozprestieral medzi dvoma pólmi: intelektualitou a moralitou.

Hoci kritizovali klerikalizmus (ako spájanie politických a náboženských cieľov), k „subjektívnemu náboženstvu“, ktorému prisudzovali predovšetkým mravnú funkciu, nezaujímal negatívny postoj. Ich antiklerikalizmus stál na *sekularizme*, t. j. na úsilí o vymanenie verejného života spod dominantného vplyvu cirkvi a náboženstva, t. j. o jeho zosvetštenie. Pokrokári boli presvedčení, že už to nie sú výlučne cirkev a vzdelaní kňazi, ktorých poslaním je osvecovať a viesť ľud/národ, ale že novú úlohu dostáva vzdelaná, podnikavá stredná vrstva a s ňou spätá laická inteligencia. Mala to byť práve svetská inteligencia, ktorá svojim pozitívnym vzťahom k vzdelaniu, k racionalizácii života i svetového názoru mohla prirodzene získať rozhodujúcu úlohu v modernizačných procesoch.⁷ Hlasisti a prúdisti boli prvou slovenskou generáciou, ktorá sa uvedomele snažila laicizovať slovenský život a otvoriť ho tomu, čo bolo späté s modernou urbánnosťou (hoci ani tu neboli dôslední). Ich postoj k modernizácii bol však ambivalentný. Domnievali, že je možné zachovávať pospolitostné štruktúry zaisťujúce skupinovú integritu, prispôsobovať ich požiadavkám modernej doby a zároveň modernizovať spoločnosť. Jej utváranie si však želali bez sprievodných negatívnych črt urbánnej industrializovanej spoločnosti.⁸

Pokrokári tematizovali spor modernej doby ako spor o to, či si zachová svoju nad-

---

⁷ Pozoruhodné je to, že v tomto ich modernizačnom úsilí zohrávala osobitnú úlohu praktická aplikácia sociologických poznatkov (bližšie pozri [13]).

⁸ „Hlasizmus mal pre populistický spôsob uvažovania príznačnú ‚jánusovskú tvár‘: bol zahľadený do minulosti i do budúcnosti a snažil sa nájsť prostriedky, pomocou ktorých je možné dvíhať hmotnú a duchovnú úroveň života na dedine bez narušania originálnych foriem sedliackeho života,“ ako ukázal Branislav Štefánek ([35], 33).

vládu teologická koncepcia života a sveta pozemského i „nadpozemského“, alebo sa myslenie emancipuje a „kráľovnou vied“ sa stane filozofia. „Je prirodzené, že tu mýtus musí ustúpiť vede, že moderný človek nepodrží dogmy, ktoré sú v protive s rozumom a skúsenosťou,“ tvrdil v pokrokárskom duchu B. Pavlů ([19], 14).

Jedným z výsledkov inklinovania k podnetom európskeho pozitivisticko-scientistického myslenia bol *evolucionizmus*. Bola ním presiaknutá intelektuálna atmosféra Európy poslednej tretiny minulého storočia. Poznatky o vývojových teóriách – koncepciách H. Spencera, E. Haeckela, ale aj Ch. Darwina – čerpali sprostredkovane najmä z českého prostredia (od Masaryka cez Krejčího až po Rádla). K evolucionizmu sa hlásili takpovediac programovo. Ich presvedčenie, že sa všetko nevyhnutne mení, vyvíja, že v prírode niet skokov ani zázračnej sily a že všetko ide nebadateľným postupom, bolo nielen odrazom spomenutých vplyvov, ale predovšetkým výrazom pochopenia platnosti vývojovej teórie ako takej, ale aj uvedomenia si nevyhnutnosti vývojových zmien života na Slovensku vo všetkých oblastiach. Evolucionistická teória, osvetľujúca aj dynamiku spoločenských premien, predstavovala širší rámec, pomocou ktorého sa usilovali vysvetľovať priebeh sociálnych zmien súčasnej spoločnosti.⁹ Avšak evolučné myšlienky radikálne zasahujúce konzervatívnu intelektuálnu atmosféru tradicionalistickej väčšiny slovenskej národnevedomelej spoločnosti boli sprevádzané podozrievavým skepticizmom, až odmietavým nezaujmom.

Liberálnodemokratická orientácia. Z otvoreného vzťahu prúdov k súdobým myšlienkovým prúdom, z nového riešenia tradičnej polarizácie duchovnej orientácie na Slovensku (Východ – Západ), a to príklonom k českému a sprostredkovane k západoeurópskemu (osobitne anglosasko-francúzskemu) kultúrnemu a intelektuálnemu okruhu, z ich antiautoritárskeho generačného kriticismu (zacielenému proti konzervatívnejmu krídlu SNS) vyplynula ich nová koncepcia riešenia národnej a sociálnej otázky v duchu liberálnej demokracie.¹⁰

Úsilie slovenských pokrokovcov predstavovalo slovenskú paralelu európskeho pokrokovského hnutia, neseného úsilím presadzovať moderný svetový a životný názor ovplyvnený pozitívizmom, pokrokom vied, ako aj snahou presadzovať v širšej spoločenskej oblasti liberálne slobody a demokratické práva, aktivizovať občianske vrstvy v politickom živote. Osvojili si moderný, demokratický pohľad na sociálnu štruktúru, keď tradované, zdanlivo „prirodzené“, hierarchické spoločenské usporiadanie nepovažovali za výsledok či prejav nejakej transcendentnej (božej) vôle, ale za výsledok spoločenského vývinu, ktorý možno ovplyvňovať a reformovať. Uvedomovali si tiež naliehavosť artikulácie potrieb

---

⁹ V skúmanom období sa ňou inšpiroval kultúrny historik a sociológ Ján Lajčiak (1875 – 1918). V práci *Slovensko a kultúra* (1920) poskytol prenikavú analýzu vývinových problémov slovenskej spoločnosti a kultúry na prahu 20. storočia.

¹⁰ Začleňovanie prúdov do liberalizmu (vyskytujúce sa v historickej literatúre) je istým prejavom bezradnosti nad nejednoznačnosťou ich ideologickej a politickej orientácie. Nielen že sa dištancovali od vládneho dobového liberalizmu, ale vyzdvihovali hodnoty vidieckeho ľudu, pospolitostných štruktúr a kládli dôraz na široko chápaný demokratizmus. Najmä prvky populizmu a agrarizmu boli sotva zlučiteľné s klasickým liberalizmom. Prípadné označenie „agraristický liberalizmus“ identifikoval ako oxymoron sociológ R. Klobucký (porov. [13], 18 – 20).

a obhajovania záujmov dlhodobu marginalizovaných a deprivovaných sociálnych vrstiev a skupín. „Masu“ slovenskej society predstavovali práve takéto sociálne (ľudové) vrstvy (predovšetkým roľníctvo). Preto bolo viac-menej prirodzené, že národnú otázku chápali súčasne ako otázku sociálnu, a tú, ako to zodpovedalo ich ideovému vzoru, ako otázku mravnú; Masarykova *Otázka sociální* (1898) bola základným prameňom a inšpiráciou.

Možno tu vidieť prejav hlbších procesov modernizácie a diferenciacie, ktoré sa rozbiehali vnútri slovenskej society. Išlo o prejav reálnej potreby sformovania hospodárskej zdatnej, spoločensky pribojnej a politicky aktívnej sociálnej vrstvy, ktorá by si osvojila a presadzovala liberálno-demokratický sociálny a politický národný program. Otázka, do akej miery bolo možné túto potrebu naplniť už v danom období, by si zaslúžila detailnejší rozbor.

II. Medzivojnové *Prúdy*

Od opozičnosti k štátnosti. Po vzniku Československej republiky bola revue *Prúdy* naďalej dôležitým publikačným fórom slovenských masarykovcov. *Prúdy* ako tribúna angažovanej skupiny inteligencie, ktorá v predprezratovom období reprezentovala časť elity neplnoprávneho, deprivovaného národného (etnického) spoločenstva, sa menia na *Prúdy* ako platformu oficiálne spoločensky i politicky etablovanej garnitúry reprezentantov novoutvoreného štátu.

V obnovených *Prúdoch* (od roku 1922 vychádzali počas celého medzivojnového obdobia, t. j. až do roku 1938)¹¹ išlo hlasisticko-prúdistickej generácii o programové nadväzovanie na predvojnové úsilie a zároveň o legitimizovanie vlastných ideových pozícií.¹² Obdobne ako pred rokom 1918 aj v medzivojnovom období hlasisticko-prúdistický smer predstavoval v slovenskom spoločenskom a kultúrnom živote nejednotlivý prúd, ktorý zahŕňoval rozličné tendencie a dával publikačný priestor radu osobností. Ako napísal A. Štefánek: „Ačpráve sme neuspeli vypracovať presný filozoficko-teoretický základ realizmu nášho, že preca tento náš prakticko-filozofický /etický/ smer mal hlboké základy idealistické, u niektorých z nás až mysticko-metafyzické. Hmotné nedostatky nás nijako nehatili a materialistické názory filozofické sme svorne odmietali“ ([33], 5).¹³

---

¹¹ *Prúdy* v medzivojnovom období redigoval redakčný zbor, ich oficiálnym vydavateľom bol F. Houdek (ktorý bol aj iniciátorom ich obnovenia), zodpovedným redaktorom Dr. F. Kaláč. Zloženie redakcie (ako bolo uvedené, a to až od roč. XVI (1932), bolo nasledovné: F. Houdek, Š. Janšák, F. Kaláč, A. Štefánek. Redakčný zbor bol však širší; spomeňme mená ako J. Botto, A. Göllnerová, J. Halla, B. Haluzický, J. V. Ormis, M. Pišút, D. Rapant, J. Slávik, E. Šándor, S. Štúr, F. Votruba a ďalší.

¹² Hneď v úvodníku prvého čísla vytyčovali: „Hlavný úkol, ktorý obnovené *Prúdy* čaká, je rozvinúť ten veľký prevrat, ktorý sa stal v zovňajších pomeroch a dokončiť ho i v srdciach a hlavách slovenských ľudí. Treba ísť vždy ďalej v borbe za národ, za slobodu, za republiku, za demokraciu, za pokrok“ ([18], 4).

¹³ Za neprijateľný považoval historický materializmus, a to po stránke etickej, najmä pre „výstrednosť pri uskutočňovaní komunizmu“, ako aj pre jeho „rušenie evolučného vývoja a nahrádzovanie revolučným vývojom“ ([31], 475). Podľa neho tragika ruského socializmu spočívala v tom, že „pôvodne anetický a hospodársko-politický pohyb narušil hlboko bežné a všeobecné normy humanizmu a európskej kultúry“ ([31], 476). Nekritizoval iba ruský socializmus, ale aj Marxa, ktorému napr. vytykal, že nekladol dôraz na súvislosť historického vývoja a z „historickej anonymity proletariátu“ chcel racionaliz-

Prúdy presadzovali a propagovali masarykizmus a myslenie pozitivisticko-realistickej orientácie. Štefánek sa domnieval, že „staré zásady realizmu sú dnes tak aktuálne, ako boli pred tridsiatimi rokmi. Netreba zásadne nič na nich meniť, jedine prispôsobiť didakticky a metodicky novej dobe“ ([33], 5).

Predstavitelia staršej i mladšej generácie sa hlásili k Masarykovi, ale ho aj nekriticky glorifikovali. Prúdistickí publicisti (F. Kaláč, Š. Janšák), ako aj predstavitelia oficiálnej politiky a spoločenského života (M. Hodža, V. Šrobár, B. Pavlů, Š. Osuský) nevynechali príležitosť na oslavovanie, až nekritickú „apoteózu“ Masarykovej osobnosti. Viaceré články, state i štúdie tematizovali problematiku vzťahu Masaryka a Slovenska. Väčšina z nich sa sústreďovala na predprevratový slovenský spoločenský a kultúrny vývoj a Masarykov zásah doň (osobitnú pozornosť venovali vzťahom Masaryka a hlasistov, čo bola ich obľúbená téma).¹⁴

Prúdistický sociologizmus. V prúdistickej publicistike sa často argumentovalo potrebou kritického sebaopoznávania, k čomu malo prispieť pestovanie sociológie.¹⁵

Sociologické štúdie tu prezentoval predovšetkým *Anton Štefánek*. Jeho sociologická orientácia formovaná súdobým západoeurópskym sociologickým myslením (najmä pozitivistického zamerania) nebola pritom jednoznačne vyhranená, ale ani jednostranná. Reagoval na rozmanité sociologické smery a koncepcie a jeho sociologické postupy niesli pečať nielen vplyvu súčasnej nemeckej sociologickej školy, ale aj európskeho pozitivismu 19. storočia. Medzi jeho inšpiračné zdroje v tomto smere patrili aj klasici západoeurópskeho pozitivismu A. Comte, H. Spencer a ďalší.¹⁶ Jeho sociologické prístupy (najmä v metodologickej rovine) niesli pečať vplyvu pozitivistickej sociológie, nešlo však o dôslednú pozitivistickú orientáciu, ale naopak, jeho vlastné stanoviská sú charakterizované úsilím realisticky modifikovať, a nie bezvýhradne prijímať východiskové, inšpiračné pozitivistické stanoviská. Preto nie je náhoda, že si uvedomoval, že „byť iba pozitivistom znamená uskromniť sa povrchovou deskriptívou, vyhýbať sa všetkým ťažším problémom

---

zovať život jednotlivca a spoločnosti „na základoch akejsi ľudskej biológie čisto hmotnej, bez ohľadu na historický vývoj, bez ohľadu na tradície a tisícročnú civilizáciu európsku. Zákon fyzikálny o príťažlivosti a odpudivosti, zákon gravitačný, zákon darvinizmu, zákon o bezduchej sile a hmote má rozhodovať o novom živote ľudskom.“ Preto odmietavo ukazoval na „nezmyselnosť tejto aprioristickej, dogmatickej a naprosto nesociologickej vedy Marxovej“ ([33], 79). Štefánek tiež označoval socializmus za „nové náboženstvo“, ktoré je materialistické a založené na ľahko pochopiteľnej filozofii agnosticizmu a imanencie, ktoré nevyžaduje „žiadnej hlbšej teorie, žiadneho hĺbania ontologického“ ([32], 131).

¹⁴ V *Prúdoch* publikovali napr. Dr. F. Kaláč: *T. G. Masaryk* (1925), Š. Janšák: *T. G. Masaryk. 1850 – 1930* (1930), F. Kaláč: *Novozvolený prezident, resp. T. G. Masaryk a Slovensko* (1934), M. Hodža: *O diele a odkaze Masarykovom* (1937), Dr. V. Šrobár: *Prezident Osloboditeľ* (1937), S. Štúr: *T. G. Masaryk odchádza* (1937), Paľo (B. Pavlů): *Masaryk a Slovensko* (1938), Dr. Š. Osuský: *Čím nám bol prezident T. G. Masaryk* (1938).

¹⁵ „Mladšia generácia musí práve viac sociologicky vnikáť do povahy nášho národa a z týchto poznatkov budovať nový život,“ písal F. Kaláč (*Prúdy* 1932, 194).

¹⁶ Inšpiroval sa dielom viacerých osobností súdobej sociológie, akými boli Durkheim, Tönnies, Sighele, Ratzehofer, Gumplowicz, Neumann, Hertz, Oppenheimer, Steinmetz, a osobitne predstaviteľmi rurálnej sociológie, sociografickou školou Le Playa a prácami D. Gustiho.

noetickým, psychologickým, sociologickým“ ([32], 133). Sociológia podľa neho posudzuje spoločenský život tak, „ako sa nám prakticky javí“, to znamená, že vylučuje hodnotiace aspekty (etické, ideologické a vôbec svetonázorové). Sociológia má byť „pozitívnu, reálnu vedou, akousi prírodovedou spoločnosti“. Aj keď musí zohľadňovať fakty (konkrétnej spoločnosti v danej dobe v oblastiach hospodárskej, etickej, intelektuálnej), nehodnotí tieto javy ideologicky ([33], 75). Sociológia je tak v jeho chápaní objektívna, empirická veda. Akceptoval postuláty sociálnopsychologických prístupov v sociológii. Psychologické javy (individuálne i kolektívne) nemožno a priori vylúčiť zo sociológie, preto, opierajúc sa o náhľady Comta, a najmä Spencera a Sigheleho interpretoval sociológiu aj ako psychológiu v širšom slova zmysle, pričom za jej podklad považoval sociálnu individualitu ([26], 22 – 23). Štefánek upozorňoval na dôležitosť skúmania sociálnopsychologických javov, avšak nesúhlasil s pokusmi suplovať sociologické bádanie individuálnou psychológiou, keďže spoločenské dianie je podľa neho realitou „sui generis“.¹⁷

Dôraz kládol na praktické úlohy a prediktívne zameranie tejto vedy: „Sociológia pracuje síce s javmi abstraktnými, ale čerpá svoje vedomosti z konkrétnych javov života a odôvodňuje logicky kauzálny súvis nielen všeobecných, ale často i určitých predmetov, a sociológ nemusí svojich skúseností používať iba k výstavbe nových teórií a dohadov, ale zisťuje priamo postuláty pre úpravu budúceho života“ ([28], 68).

Štefánkove sociologické náhľady a explikácia sociálnych javov a procesov niesli predovšetkým pečať vplyvu naturalistickej sociológie a akceptovania prístupov organickej sociologickej teórie. Uplatňovanie organickeho chápania sociálnych javov a procesov sa manifestovalo napr. v jeho výklade problematiky národa. Národ a štát je v jeho chápaní „organistický celok“, „kolektívny organizmus“, ktorý má dynamickú, a nie statickú povahu, je to stále sa vyvíjajúci organizmus. Poukazoval na to, že sociológia „posudzuje život národov a štátov zo stanoviska organického vývoja“ ([26], 554). Národný život má vývojový charakter a vývoj národov prebieha „v smere sústredujúcim či odstredivom (dissolučnom)“. Sledoval problém „asociácie a izolácie v národnom zmysle“ zo sociologického stanoviska a usiloval sa uplatňovať chápanie historického procesu „nacionálnej integrácie, desintegrácie a reintegrácie“. Zdôrazňoval negativizmus izolácie a poukazoval na to, že proti snahám individualizačným účinkujú sily „unifikačné, akulturačné, asimilačné“. Zastával tiež názor, že spoločenský vývoj prebieha „v tzv. diferenciácii a integrácii, ktoré sú podmienené tendenciou ideálnej harmónie, socializácie a individualizácie“ ([26], 24). Svoju sociologickú koncepciu aplikoval pri zdôvodňovaní ideologických javov, napríklad čechoslovakizmu¹⁸ či agrarizmu.¹⁹

¹⁷ Porovnaj napr. jeho neskoršiu stať ([34], 7).

¹⁸ Išlo o celý rad článkov; spomeňme napr. *Slovenská a československá otázka* (1922), *Československo a autonómia* (1922), *Československý problém* (1924), *Národ a štát* (1932), *Príspevok ku sociológii národa a nacionalizmu* (1938).

¹⁹ Zo sociologického hľadiska porovnával diskrepanciu medzi vidiekom a mestským životom, vyzdvihoval spoločenský, kultúrny a mravný význam vidieka a úlohu roľníckeho života napr. v statiach: *Ideový podklad roľníckeho života* (1923), *Agrárne hnutie a jeho ideologický podklad* (1932). Je charakteristické, že mu išlo o ideové a etické chápanie tejto ideológie, pričom ako ideál staval „agrarizmus podložený a synteticky spracovaný v duchu humanitných ideálov Masarykových“ ([27], 120). Obdobne v prednáške *Povznesenie vonkova a komunizmus* odmietal pestovať „zemedelský a vonkovský civilizač-

Sociologickej problematike sa na stránkach *Prúdov* venovali aj ďalší autori, ako napríklad Štefan Janšák, ktorý aplikoval známy Comtov zákon troch štádií a sledoval „zápas medzi pozitivizmom a theologicko-metafyzickým nazeraním“ na Slovensku v poprevratovom desaťročí. Kým českému národu priznával značné rozšírenie „pozitivistckej civilizácie“, nazdával sa, že „theologický, prípadne metafyzický názor svetový hovie omnoho lepšie psychológii Slovákov vôbec a ľudu zvlášť“ ([6], 462). Inšpiroval sa tiež myslením a dielom Gustava Le Bona [7]. Na dôležitosť sociálnej psychológie v ekonomickej problematike upozorňoval národohospodár I. Karvaš [28]. J. Schützner poukazoval na sociálno-psychologickú problematiku „iluzívneho chovania človeka“ [22]. Priestor tu dostali tiež preklady zo súdobej sociologickej literatúry (G. Le Bon, C. Bouglé),²⁰ ako aj stručný výklad francúzskeho solidarizmu (L. Bourgeois, E. Durkheim).²¹

Hoci prúdistickú publicistiku poznačila istá nedostatočná teoretická zakotvenosť a rozpracovanosť, nesústavné a nedôsledné traktovanie odbornej, sociologickej a filozofickej problematiky (čo je napokon pochopiteľné, keďže nešlo o špecializovaný vedecký časopis), pozitívne bolo to, že autori prinášali viaceré aktuálne problémy (napr. neujasnenosť snáh a ideového smerovania mladej generácie),²² tematizovali civilizačno-kultúrne diferencie medzi Západom a Východom a možnosti ich prekonávania;²³ sledovali sa tu aj socialistické ideové smery,²⁴ kriticky sa komentovalo prenikanie marxizmu k nám,²⁵ ale aj aktuálny spoločenský experiment v sovietskom Rusku.²⁶ Jednoznačným prínosom boli

---

ný pokrok“ jednostranne materialisticky, t. j. „bez ohľadu na imanentné hodnoty mravné, estetické, národné nášho vonkovského ľudu“ (*Prúdy* 1932, s. 252).

²⁰ Spomeňme niektoré, napr. LE BON, G.: *Politická psychológia* (1926, prel. Š. Janšák); BOUGLÉ, C.: *Sociológia* (1923, prel. D. Rapant).

²¹ KURNATOWSKI, J.: *Solidarizmus a sociálny program protestantizmu* (1922).

²² Išlo najmä o články Š. Janšáka: *Mladé Slovensko I – IV* (1923), *O mladej slovenskej inteligencii* (1929), *Naša mládež sa predstavuje* (1932).

²³ Spomeňme úvahy snáh najplodnejšieho prúdistického publicistu F. Kaláča o možnom prekonaní tejto diskrepancie (*Západ a Východ. Likvidácia starého kultúrneho sporu*, 1922; *Kultúrna jednota Východu*, 1923; *Preľudnenie a vysoká civilizácia*, 1931). Porovnávala sa tu východná a západná kultúra, konštatovala sa strata „duchovného vodcovstva“ Európy (KUNA, V.: *Profil Východu a Západu*, 1937).

²⁴ Už v predprevtovom období prúdisti kladne hodnotili F. Lassala (jeho vplyv na sociálnu demokraciu) a boli oboznámení s „revizionizmom“ sociálnych demokratov (poznali práce Bernsteina), ktorí sa na Slovensku usilovali „postaviť ortodoxný utopizmus na faktickú pôdu pomerov“ ([19], 7). Neskôr sa na stránkach *Prúdov* vecne i kriticky podávali niektoré aspekty marxizmu (JANOTA, M.: *Štát vo svetle historického materializmu*, 1922; *Problém súkromného vlastníctva v dejinách*, 1923), požadoval sa „synthetický a tvorčí socializmus československý“ (PÁCALT, M.: *Kríza socializmu*, 1923). „Boľševickú morálku“ ostro kritizoval Š. Janšák [20]. Spomenúť možno aj preklad od H. M.: *Úpadok marxizmu* (1933; z nem. ruk. prel. Dr. E. O; išlo o preklad Emmy Okályi).

²⁵ Zatiaľ čo k „realistom v mládeži“ zaujímali prúdisti priaznivé stanovisko, nekompromisne kritizovali ľavicové ideové zameranie časti mladej inteligencie, prekážalo im „intransigentné straníctvo Davistov, neschopné už zo zásady objektivizmu a vyhýbajúce sa mu vedome“ ([8], 491).

²⁶ Písali tu o situácii inteligencie i pravoslávnej cirkvi v porevolučnom období (HLADKÝ, S. J.: *Inteligencia v sovietskom Rusku*, 1923; *O súčasnom položení pravoslávnej cirkve v Rusku*, 1923), ale aj o priebehu a dôsledkoch prevratného komunistického experimentu (JIRÁSEK, J.: *Kolektivizácia pôdy v SSSR*, 1930, o jeho mieste v dejinách (KALÁČ, F.: *Rodí sa nový svet?*, 1931), ale aj o prekonaní medzinárodnopolitickej izolácie Ruska (KALÁČ, F.: *Naša opora v novom Rusku?*, 1934; *SSSR a my*

príspevky profesorov bratislavskej univerzity, publikované preklady, ako aj príspevky nastupujúcich filozofických osobností (ako ukážeme na príklade S. Štúra a I. Hrušovského).

Filozofia na stránkach Prúdov. Oblasť a problematika filozofie nebola síce v *Prúdoch* v centre záujmu, avšak pozornosť venovali aj tejto kultúrnej sfére. Filozofickú aktivitu na stránkach *Prúdov* vykazovali viacerí autori.²⁷ Publicisti z tohto okruhu príležitostne mapovali aj oblasť filozofie. V esejách a článkoch oboznamovali verejnosť s vtedajšou podobou filozofického myslenia, pričom podávali interpretácie filozofických problémov, smerov a osobností a zároveň načrtávali vlastné teoreticko-filozofické pozície. Išlo predovšetkým o predstaviteľov hlasisticko-prúdistického hnutia staršej i mladšej generácie (A. Štefánek, Š. Janšák, a predovšetkým S. Štúr).²⁸ V čase absencie špecializovaného filozofického časopisu vlastne *Prúdy* (a popri tom aj revue *Bratislava*, orgán USŠ) suplovali túto dôležitú kultúrno-intelektuálnu i vzdelávaciu funkciu.²⁹

Pri príležitosti 200. výročia narodenia Immanuela Kanta tu o jeho filozofii písal A. Štefánek, ktorý poukazoval na jeho noetický kriticismus, antimetafyzickosť, inšpiráciu jeho myslenia anglickým osvietenstvom. Podľa Štefánka „jeho až príliš kritické stanovisko a značný skepticizmus“ boli hlavným dôvodom, prečo nenašiel odozvu u našich romantikov. Aj keď poukazoval na to, že Kant „nepôsobil u nás a v Čechách tiež nenašiel mnoho pestovateľov“, upozorňoval na aktuálnosť Kantovej filozofie a potrebu jej štúdia: „Moderná veda sa bez Kanta nedá myslieť“, konštatoval ([29], 238 – 239).

Na stránkach *Prúdov* sa propagovala viac menej pozitivisticko-realistická a pragmatiká filozofia. Moderná svetová, najmä americká pragmatiká, filozofia tu nachádzala priestor prostredníctvom prekladov statí či výberov z prác súdobých filozofov.³⁰ Hoci stručne, zaznamenávali sa tu významné vydavateľské počiny v oblasti filozofie, napr. preklad práce B. Russella *Problémy filozofie*.³¹ Oboznamovali s tvorbou S. Freuda, hoci

---

ostatní, 1936).

²⁷ O klasickej filozofii tu písal profesor Evanjelickej teologickej fakulty J. Bakoš (*Úryvok z gréckej filozofie v sýrskej literatúre z doby mongolskej*, 1925).

²⁸ Štefánek príležitostne propagoval „praktickú filozofiu ľudovýchove“, v ktorej videl „vedecký odôvodnenú mravovedu“, pričom vzorom mu tu bol Masarykov a Drtinov humanizmus ([31], 471). Za škodlivý, pedagogicky a vedecky neplodný považoval „uprilišnený relativizmus a agnosticizmus v etike“ ([31], 474).

²⁹ Ako pomôcka pri výučbe filozofickej propedeutiky mal zrejme poslúžiť stručný prehľad dejín logiky od gréckej filozofie až po súčasnosť od katolíckeho teológa E. Kadeřávka [9].

³⁰ Vyšli tu nasledovné preklady: WIND, E.: *Německá filosofie dnešní doby*, 1926; DURANT, W.: *Život rozumu v náboženství (Santayana jako náboženský myslitel*, 1927, prel. B. Schütznerová; DURANT, W.: *Henri Bergson a John Dewey*, 1929; DEWEY, J.: *Krise inteligence či krise demokracie?*, 1929; DEWEY, J.: *Uvalení klatby na válku/anebo Vymytění války z právního řádu*, 1929; JASPERS, K.: *Štát* (1932, prel. Dr. J. Ch. a Dr. E. O.; išlo o úryvok z knihy: *Die geistige Situation der Zeit*). Išlo najmä o preklady Dr. J. Schütznera (1888 – 1977), správcu a riaditeľa Univerzitnej knižnice, ktorý bol stúpencom americkej pragmatikkej filozofie. Preložil tiež Deweyho prácu *Rekonstrukcie ve filosofii*, 1929.

³¹ „Ve filosofii podává Bertrand Russell příklad té moderní tendence, která sblíží filozofii s odborným vědami... dnes čím dál tím více se filosofie uplatňuje v jednotlivých vědách. Ačkolí Russell neklade důraz na řešení takzvaných velkých problémů filozofických a neslibuje více než může jako

s rezervovaným postojom (ako v prípade J. I. Hamaliara [3]). Na stránkach *Prúdov* stručne zaznamenávali a komentovali dianie v oblasti filozofického života.³² Blízke im bolo české myslenie pozitivisticko-realistickej orientácie, ktorého predstaviteľia (J. Tvrдый, J. Král) v tomto období pôsobili na UK v Bratislave (hoci im explicitne na stránkach svojej revue nevenovali väčšiu pozornosť).³³ Príležitostne mapovali myšlienkové tendencie českého filozofického myslenia. Oceňovali práce českých osobností: K. Čapka, I. A. Bláhu a ďalších.³⁴ Ukazovali na diferencovanosť vtedajšej svetovej i českej filozofie, písali o zápase materializmu, resp. pozitivistického monizmu s dualizmom, resp. spiritualizmom.³⁵ Na kritiku pozitivizmu, potrebu „náboženskej obrody“ a obdobné tendencie v českej kultúre a filozofii (*Ruch filozofický*, E. Rádl, J. L. Hromádka) poukazoval F. Kaláč. „Pozitivizmus je podrobovaný ostrej kritike vo filozofii i vo vede, a samozrejme, že hneď za tým nasleduje i zduchovenie náboženské,“ písal.³⁶

Niektorí českí vedeckí pracovníci pôsobiaci na Slovensku publikovali priamo v *Prúdoch*, osobitne treba spomenúť vedeckých pracovníkov bratislavskej univerzity. B. Tomša, ktorý v štúdiu venovanej česko-slovenskému problému považoval tento problém za mravnú otázku, keďže mravné vedomie národnej príslušnosti je podstatným určením národa. Vyjadril očakávanie, že Slováci dospejú k mravnému vedomiu československej národnej jednoty (porov. [44]). M. Novák v osobitnej štúdiu načrtával kryštalizáciu historizmu v novovekej filozofii (pozri [15]). Boli tu publikované viaceré štúdie venované ruským kultúrnym a ideovým dejinám (od J. Jirásk a E. Perfeckého).³⁷

---

kritický filozof s dobrým svedomím poskytnout, ukazuje přece ve svém dosavadním filosofickém dile cestu k řešení základních problémů filosofie ve směru nejvyšší dosažené jistoty,“ uvádzalo sa tu v stručnej poznámke (*Prúdy* 1927, s. 651); poznámka nie je podpísaná, ale jej autorom mohol byť J. Schützner, ktorý v tomto čase preložil Russellovu *Teorii poznání* (1928).

³² Informáciu o VIII. medzinárodnom filozofickom kongrese v Prahe roku 1934 priniesli v stručnej zpráve o náplni a rokovaní zjazdu z pera S. Štúra (*Prúdy* 1934, č. 7, s. 397 – 400).

³³ „Ako žiak Masarykov zasahuje takmer do všetkých oborov filozofie. Z dejín filozofie napísal rad prenikavých štúdií a výsledky svojich nových bádání shrnul do príručky Průvodce dějinami evropské filosofie,“ písali pri príležitosti Tvrdeho 60. narodenín (*Prúdy* 1938, č. 1, s. 64).

³⁴ Stručnú charakteristiku Čapkovho *Pragmatismu* poskytol F. Kaláč (*Prúdy* 1925, s. 235 – 236). Na stránkach *Prúdov* ocenili aj sociológiu a filozofiu mravnosti I. A. Bláhu. „Všetky jeho názory majú základ v ústrednej myšlienke: v jednote mravnej osobnosti. Úkolom člověkovým je žít v stálej spolupráci s lidmi a Bohem (odtiaľ jeho termín synergizmus). Po prevrate prednášal i v Bratislave na Univerzite Komenského“ (*Prúdy* 1929, s. 414).

³⁵ „Jedno je isté: moderná filozofia je na úplnej ceste k dualizmu a uznanie náboženských vplyvov už nie je pre ňu príhanou,“ písal F. Kaláč v glose referujúcej o prednáške F. Vorovku v Bratislave ([10], 423 – 426).

³⁶ V poznámke *Náboženská obroda* (*Prúdy* 1927, 125 – 126). Osobitne zdôrazňoval potrebu náboženskej autority ([11], 381 – 382).

³⁷ Spomeňme autorov: JIRÁSEK, J.: *Merežkovskej – prorok ruskej revolúcie* (1922), *Slováci a Rusko* (1923), *Príspevok k terajšej náboženskej filozofii ruskej* (1926). Viaceré štúdie a články tu publikoval rusista, profesor FF UK Eugen PERFECKÝ (1888 – 1947): *Ideologismus ruské historiografie* (1922), *Dostojevský a ruská inteligencia* (1923), *Ruské slavjanofilstvo* (1923), *Stav filozofie a vedy v Rusku koncom XVIII. stor.* (1925), *M. Bakunin a Slovanstvo* (1926), *Ruské slavjanofilstvo a náboženstvo* (1926), *Dva ideologické smery v Rusku na poč. XIX. stor.* (1926), *Slavianofil K. Aksakov jako histo-*

Filozofická tvorba Svätopluka Štúra. Do činnosti v *Prúdoch* sa zapájali aj predstavitelia mladšej generácie. Z tohto okruhu najviac publikoval z filozofickej problematiky Svätopluk Štúr. Uverejnil viacero esejí a článkov o modernom myšlienkovom smerovaní, sledoval a komentoval vtedajší ideový a filozofický vývin u nás i vo svete, dotýkal sa rozmanitej filozofickej problematiky.³⁸ Programovo sa hlásil k masarykovskej filozofii, ako je to zreteľné práve v jeho esejistike na stránkach *Prúdok*.³⁹

V prúdistickej esejistike komentoval súčasnú intelektuálnu a kultúrnu situáciu, poďával vlastný výklad vývinu modernej doby a jej myšlienkovvej tvárnosti. Sledoval „formu dávneho zápasu intelektu a citu“, konkretizovaného v klasicizme a romantizme. Zápas dvoch protikladných svetonáhľadov: životného názoru „zeme a kultúry, v ktorého strede ocitá sa človek“, a transcendentného svetového názoru „asketického stredoveku“. Ako protiváha „záplavy citovej“ po romantizme víťazil „jednostranne vyhotorený“ pozitivistický racionalizmus, ktorý predstavoval ďalšiu jednostrannosť. Konflikt intelektualizmu a romantizmu pretrvával, preto kriticky hodnotil súčasnosť neschopnú prekonať tieto jednostranné tendencie: „Nenašli sme dodnes žiaducej syntézy intelektu a citu,“ konštatoval s nevôľou. Vykresľoval dva prúdy ľudského života: „organický život vitálny a duchovný život poznávací“, dualizmus životného prežívania a kultúrneho ľudského diela. Poukazoval na jednostrannosť vitalizmu i biologizmu. Zdôrazňoval imanenciu poznania a hodnôt (ich „zemitosť“) a zdôrazňoval „absolútnosť tvorby“ (v esejí, ktorú komponoval do „troch viet podivnej sonáty“ [37]).

Osobitne kritizoval nemecký iracionalizmus a poukazoval na jeho spoločenské a historické dôsledky. Neodmietol úplne neracionálne prístupy k svetu, písal o tendencii uviesť racionalizmus a iracionalizmus do súladu a harmonickej korelativity, pričom vrcholným arbitrom mal zostať intelekt. Brojil proti jednostrannostiam vo filozofii, kultúre a životnej praxi, proti umelo vykonštruovaným dualizmom a disharmónii v ľudskom poznaní i v činnosti. Písal: „Musíme preklenúť ten najväčší dejinný rozpor ľudského myslenia, transcencie a imanencie, a ukázať, ako oba tieto svety sú predstavou a výtvorom jediného ducha, že keby existoval nejaký druhý, nadpomyselný svet mimo tohoto nášho sveta vnímateľného smysly, že jeho hlavným znakom by práve musela byť jeho nepoznatelnosť“ ([40], 291). Bola to súčasť jeho úsilia o zjednocovanie rozmanitých, aj protikladných a podľa neho parciálnych stanovísk, transcencie a imanencie, racionalizmu a iracionalizmu; sú to len dve stránky ľudského ducha a treba ich spájať do vyššej jednoty. Jadro moderného skepticizmu videl v jednostrannej intelektuálnej orientácii inteligencie, či už išlo o empirizmus, pozitivismus, pragmatizmus, alebo o intuicionizmus, trans-

---

rik (1926), *Myšlienkové Rusko v dobe cára Petra I. a pozdejšie* (1927), *Ruské Eurazijstvo* (1927), *Predchodca ruského bolševizmu /„Nečajejščina“/* (1927), *Rusko a Čína* (1930). Publikovanie prác zameraných na „východnú“, ruskú kultúru a myslenie, „eurázijstvo“ apod. zrejme podporoval zodpovedný redaktor F. Kaláč.

³⁸ Okrem ďalej citovaných statí uvedme Štúrove texty publikované v *Prúdoch: Teleologia ako forma vedeckého poznania* (1932), *Amerika vo svetle európskom* (1932), *Boj o novú skutočnosť* (1934), *O dnešnom rozvrate myšlienkovom* (1936).

³⁹ Spomenúť tu treba najmä jeho práce *Slovensko hľadajúce* (1935), *T. G. Masaryk odchádza* (1937).

cidentalizmus či mysticizmus. Štúr hľadal syntézu, preklenie atomizujúcich a jednostranných prístupov, išlo mu o syntetický, celostný prístup. Želal si „zjednotenie ľudského ducha a jeho upevnenie novým idealizmom“, bez ktorého „je nová epocha nemysliteľná“ ([40], 292). Chaos a disharmónia mali byť preklenuté veľkolepou syntézou. „Úchvatnú syntézu všetkého doterajšieho myslenia v syntéze i historickom hodnotení“ nachádzal v diele talianskeho novohegelovca B. Croceho ([41], 1934, 578). Nazdával sa, že jeho dielo by mohlo byť základným kameňom „nového náboženstva“, aké hľadal pre moderného človeka Masaryk. Už koncom 20. rokov úplne v croceovskom duchu písal: „My dnes bezpečne cítime, že jediná, pravá skutočnosť neleží niekde v transcendentne, lež priamo v nás, v uvedomovacej funkcii nášho ducha, ktorá sa prejavuje umením, vedou, ekonomikou, etikou. V nich je jediná ľudská skutočnosť – inej pravdy, inej skutočnosti, okrem mlhy a mythov, pre nás niet“ ([36], 497)!

Štúr rozvinul svoj filozofický koncept univerzálneho poriadku (rádu), ktorý je organicko-celostne štruktúrovaný (vo svojich základných funkciách a hodnotách) a rozvíja sa vo väzbe na humanitný univerzalizmus ducha. Snažil sa nájsť „jednotiacu spojitosť celej duchovnej tvorby“, pričom filozofia nemala iba zoraďovať jednotlivé časti a funkcie, ale mala poskytovať celostné, štruktúrne preniknutie „k jednote svetonázorovej“, mala vnášať do „danej skutočnosti svetového chaosu“ zjednocujúci myšlienkový, logický poriadok. Išlo o variant filozofie imanencie, ktorá sa mala zrieknuť „nejakého odlišného sveta metafyzického“ a skúmať život vo všetkých jeho prejavoch a vytvárať celostné usporiadanie tohto poznania.⁴⁰

Osobitnú pozornosť venoval problematike národa. Aj podľa Štúra bol síce jazyk dôležitou zložkou národa, a to nielen ako prostriedok, ale aj ako „vzácnny mnohostrunný nástroj“, videl v ňom „výraz a obsah našej duše v jej totalite“ ([39], 286). Jazyk prekonáva národnostné hranice a oblasť záujmov jedného národa, jeho pomocou dosahujeme univerzálne ciele. Výrazom tendencie k univerzalizmu sú aj oblasti ako umenie, veda a filozofia, sú výrazom neustáleho prekračovania hraníc jedného národa, majú všeludský základ. Písal: „Ak môže byť snáď v určitom prípade umenie národným, veda a filozofia musia byť vždycky bezpodmienečne univerzálnymi, lebo akonáhle by sme ich znárodnostnili, ztrácali by na svojom vedeckom charaktere“ ([39], 286). Nad národmi, národnosťami stojí ako „pevná, všeludská spojujúca sila“ predovšetkým mravnosť. Etika je všeludská, mravnosť nemôže stáť na nacionálnom stanovisku: „Ethika nesmie poznať národnostnej diferenciacie, ona je najvyššou, najobsiahlejšou ľudskou hodnotou, hodnotou univerzálnou, ktorá dnes najmocnejšie rozbíja hranice a putá národnosti,“ zdôrazňoval ([39], 291).⁴¹

---

⁴⁰ Neskôr rozvinul, ale v podstate nerevidoval tento koncept vo svojich knižných prácach ([42]; [43]).

⁴¹ Sústavne komentoval súčasné umelecké dianie na Slovensku (osobitne bratislavský umelecký život), venoval sa umeleckej kritike, estetikej problematike divadla, hudby a výtvarného umenia. Aj tu zdôrazňoval nutnosť syntézy a úsilia o „novú klasickosť“ (nebol veľmi naklonený súčasným avantgardným umeleckým smerom). Publikoval napríklad práce *Jubileum beethovenovské* (1927), *Zápas o tóny* (1931), *Zápas o tvar* (1931), *Tyršov odkaz* (1932).

Igor Hrušovský na stránkach *Prúdy*. Igor Hrušovský mohol na stránkach tejto revue prezentovať svoje texty odrážajúce jeho myšlienkové smerovanie v prvej etape svojej filozofickej dráhy. Publikoval tu viacero erudovaných teoreticko-filozofických štúdií, písal o Drieschovej filozofii a kriticky hodnotil iracionalizmus súčasnej nemeckej filozofie. Bol prvým autorom, ktorý uviedol na Slovensko informácie o súčasnom filozofickom scientizme, resp. novopozitívizme. I. Hrušovský tu tiež uverejnil články venované širšej kultúrnej a sociálnopolitickej oblasti. Podrobil kritickému pohľadu rasistickej teórie. Informoval o živote v sovietskom Rusku, ktoré osobne navštívil, ale kriticky komentoval dialektický materializmus. Sledoval a príležitostne komentoval tvorbu jemu osobitne blízkeho českého filozofa J. L. Fischera.⁴² Tieto štúdie odrážali formovanie jeho myšlienkového orientácie v prvej etape jeho filozofickej dráhy.⁴³

LITERATÚRA

- [1] BAKOŠ, V. et al.: *Filozofické iniciatívy I. Hrušovského*. Bratislava 2009.
- [2] BUJNÁK, P.: *Zo slovenskej estetiky*. Bratislava 1957.
- [3] HAMALIAR, J.: Kniha o sexuálnosti. In: *Prúdy*, XI, 1927, č. 8.
- [4] HRONSKÝ, M.: K politickému profilu generácie okolo časopisu *Prúdy* (prúdistov). In: *Historický časopis*, 23, 1975, č. 4.
- [5] CHORVÁTH, M.: *Cestami literatúry. I. Články, štúdie, kritiky 1945 – 1960*. Bratislava 1960.
- [6] JANŠÁK, Š.: Desať rokov myšlienkového vývoja. In: *Prúdy*, XII, 1928, č. 8.
- [7] JANŠÁK, Š.: Gustáv Le Bon. In: *Prúdy*, XVI, 1932, č. 1.
- [8] JANŠÁK, Š.: Naša komunistická mládež. In: *Prúdy*, XIII, 1929, č. 9.
- [9] KADERÁVEK, R.: Úvod do logiky a její problémy. In: *Prúdy*, VI, 1922, č. 6.
- [10] KALÁČ, F.: Idealizmus v československej filozofii. In: *Prúdy*, VII, 1923, č. 8.
- [11] KALÁČ, F.: Za náboženskú obrodu a autoritu. In: *Prúdy*, IX, 1925, č. 7.
- [12] KARVAŠ, I.: Sociopsychologické vlivy vo francúzskej inflácii. In: *Prúdy*, 1927.
- [13] KLOBUCKÝ, R.: *Hlasistické hnutie: národ a sociológia. Začiatky sociologického myslenia na Slovensku*. Bratislava 2006.
- [14] KUSÝ, I. – ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry IV. Literatúra na rozhraní 19. a 20. storočia*. Bratislava 1975.
- [15] NOVÁK, M.: Filozofický pôvod moderného historizmu. In: *Prúdy*, XVIII, 1934, č. 7.
- [16] MASARYK, T. G.: Problém malého národa. Z prednášky prof. dr. T. G. Masaryka v Pešti 23. februára 1911. In: *Prúdy*, II, 1910 – 1911, č. 6.
- [17] PAEO (B. Pavlů): T. G. Masaryk. In: *Prúdy*, I, 1910, č. 5.
- [18] PAEO (B. Pavlů): Pred novým úkolom. In: *Prúdy*, VI, 1922, č. 1.
- [19] PAVLŮ, B.: Pokrokovosť a konzervativizmus na Slovensku. Budapešť 1911. Tiež in: *Prúdy*, II, 1910 – 1911, č. 1.
- [20] PETERS, Dr. (Š. Janšák): Ideový základ boľševizmu. In: *Prúdy*, XVI, 1932, č. 4.

⁴² V *Prúdoch* vyšli nasledovné Hrušovského štúdie: *K Drieschovej filozofii* (1932), *Na okraj súčasnej nemeckej filozofie* (1933), *O dialektickom materializme* (1934), *ZSSR dnes* (1934), *Rasizmus* (1935), *Moderná vedecká filozofia* (1938), *Otto Neurath a vedecká syntéza* (1938).

⁴³ Vzhľadom na limitovaný rozsah našej štúdie, ako aj skutočnosť, že Hrušovský (hoci tu publikoval) nepatrí medzi „skalných“ prúdistov, upúšťame od bližšej charakteristiky tejto jeho „juvenilnej“ tvorby a odkazujeme na kolektívnu monografickú prácu o jeho diele z posledného obdobia (pozri bližšie [1]).

- [21] PICHLER, T.: Nacionalizmus, konzervativizmus, modernizmus: O politickej diskusii na stránkach časopisu Prúdy (Náčrt problémov). In: *Filozofia*, 60, 2005, č. 10.
- [22] SCHÜTZNER, J.: Ilusionism. In: *Prúdy*, XIII, 1929, č. 4.
- [23] ŠROBÁR, V.: O mládeži pre mládež. In: *Prúdy*, I, 1910, č. 3.
- [24] ŠROBÁR, V.: *Československá otázka a „hlasisti“*. Trnava 1927.
- [25] ŠROBÁR, V.: *Z môjho života*. Praha 1946.
- [26] ŠTEFÁNEK A.: Slovenská a československá otázka. In: *Prúdy*, VI, 1922, č. 1 – 7.
- [27] ŠTEFÁNEK A.: Ideový podklad roľníckeho života. In: *Prúdy*, VII, 1923, č. 3.
- [28] ŠTEFÁNEK, A.: Československý problém. In: *Prúdy*, VIII, 1924, č. 1.
- [29] ŠTEFÁNEK, A.: I. Kant. In: *Prúdy*, VIII, 1924, č. 4.
- [30] ŠTEFÁNEK, A.: Masaryk a Slovensko. In: *Sborník přednášek o T. G. Masarykovi*. Praha 1931, s. 216 – 231.
- [31] ŠTEFÁNEK A.: Praktická filozofia v ľudovýchove. In: *Prúdy*, XV, 1931, č. 8 – 9.
- [32] ŠTEFÁNEK A.: Zápas generácií. In: *Prúdy*, XV, 1931, č. 3.
- [33] ŠTEFÁNEK A.: Agrárne hnutie a jeho ideologický podklad. In: *Prúdy*, XVI, 1932, č. 2.
- [34] ŠTEFÁNEK, A.: Sociálne a politické javy dneška. In: *Philosophica Slovaca I*. Bratislava 1946.
- [35] ŠTEFÁNEK, B.: *Anton Štefánek 1877 – 1977. Ľud a národ očami sociológa*. Aschheim 1977.
- [36] ŠTÚR, S.: Estetický problém v Sokolstve. In: *Prúdy*, XI, 1927, č. 8.
- [37] ŠTÚR, S.: Horská sonáta. In: *Prúdy*, XIII, 1929, č. 7 – 8.
- [38] ŠTÚR, S.: Jubileum romantické. In: *Prúdy*, XIII, 1929, č. 1.
- [39] ŠTÚR, S.: Národnosť ako problém. In: *Prúdy*, XIV, 1930, č. 5.
- [40] ŠTÚR, S.: Zrada života. In: *Prúdy*, XVII, 1933, č. 7.
- [41] ŠTÚR, S.: Benedetto Croce a súčasná filozofia. In: *Prúdy*, XVIII, 1934, č. 9 – 10.
- [42] ŠTÚR, S.: *Rozprava o živote*. Bratislava 1948.
- [43] ŠTÚR, S.: *Zápasy a scestia moderného človeka*. Bratislava 1998.
- [44] TOMSA, B.: Národ a československá otázka. In: *Prúdy*, IX, 1925, č. 6.
- [45] TOULMIN, S.: *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*. New York: The Free Press Macmillan 1990,

---

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/7156/27.

PhDr. Vladimír Bakoš, CSc.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava 1
 SR
 e-mail: filovbak@savba.sk